

RÉSUMÉ EN LANGUE TCHÈQUE

Frankofonie české populace 1848–2008

Tato práce podává nástin frankofonie české populace od poloviny 19. století do současnosti. Pojmem frankofonie chápeme znalost francouzského jazyka a kultury (civilizace, reálií) mezi českou populací českých zemí. Tato práce se proto věnuje především výuce francouzštiny na českých školách a dále institucím, organizacím a spolkům, jejichž cílem bylo v dané době pěstovat a šířit francouzský jazyk a znalosti o Francii a její kultuře. Mezi nejdůležitější z těchto frankofonních a frankofilních organizací patřily od 70. let 19. století různé Francouzské kroužky a kluby, od roku 1886 Francouzské aliance, od roku 1920 Francouzský institut v Praze a v období 1947–1951 Francouzské domy v Brně a Bratislavě.

Kromě výuky francouzštiny v rámci českého školského systému a vývoje frankofonních institucí v českých zemích je věnována pozornost vzájemnému stýkání české a francouzské populace od 19. století. Setkávání Čechů a Francouzů, jež nabývalo v různých dobách různé intenzity a podob, dalo vzniknout řadě vžitých představ, stereotypů, týkajících se typických atributů druhé země a vlastností příslušníků druhého národa. Věnovali jsme pozornost zejména českému stereotypu Francie, Francouzů a francouzštiny, přibližně od 17. století po současnost, a to na základě sekundární literatury i vlastního dotazníkového výzkumu mezi studenty romanistiky. Pro doplnění se stručně zabýváme i francouzským stereotypem Čechů, českých zemí a českého jazyka v historickém vývoji; vzhledem k tomu, že Francouzi jevíli a jeví o Čechy podstatně menší zájem než Češi o Francouze, není ustálená představa Čecha a českých zemí mezi Francouzi příliš rozšířená, lze v podstatě tvrdit, že u mnoha Francouzů je stereotyp Čecha a českých zemí (ČR) prázdný, neboť nevyvolává žádné předsudky a zakořeněné představy. Naproti tomu český stereotyp Francie, Francouzů a francouzštiny je veskrze pozitivní, alespoň v současné době, zatímco například v období Francouzské revoluce vyvolávala představa Francie a Francouzů spíše rozhořčení a strach z „revoluční nákazy“, ačkoliv nikoliv ve všech vrstvách české společnosti.

Další část této práce je věnována možnostem dlouhodobých studijních pobytů českých studentů a odborníků z různých oborů ve Francii. Zejména se jedná o možnost tříletého středoškolského studia na některém ze tří francouzských lycéí, v Dijonu, Nîmes a Saint-Germain-en-Laye. Čeští gymnazisté vybraní každoročně organizovaným konkurzem Ministerstva školství mají díky tomuto programu možnost strávit poslední tři roky

střední školy ve Francii a zakončit tam studium francouzskou maturitou. Tato možnost existuje s několika přestávkami od roku 1920 dodnes, a za tu dobu ji využilo téměř 900 českých a slovenských studentů a studentek. Mezi nimi bylo i mnoho slavných osobností jako romanista Václav Černý, herec a spoluzakladatel Osvobozeného divadla Jiří Voskovec, novinář a politik Čestmír Císař, vysokoškolské profesory francouzštiny Jaromír Tláškal a Petr Kyloušek, spisovatel Václav Jamek, režisér Zdeněk Troška a další. Mnozí absolventi z francouzských lyceí ze uplatnili jako francouzštináři na středních a vysokých školách, autoři učebnic francouzštiny, překladatelé a tlumočníci, pracovníci francouzských aliancí, klubů a institutů v Československu, respektive v České republice a na Slovensku. Dále se zabýváme stipendii francouzské vlády, existujícími od dob meziválečného Československa, která jsou v současnosti opět velmi rozšířena, po období 1948–1989, kdy byla v některých letech prakticky neexistující nebo alespoň redukována na minimum.

Vzhledem k tomu, že zejména ve druhé polovině 19. století a počátkem 20. století byly česko-francouzské styky ještě málo institucionalizované, bylo jejich navazování, počátky jehož rozmachu spadají právě do této doby, dílem několika významných osobností. Několika z těchto předních českých frankofilů a francouzských čechofilů věnujeme pozornost v závěrečné kapitole této práce. Jde zejména o Ernesta Denise, Louise Légera, Soběslava Pinkase, Josefa Václava Friče, Václava Hladíka, Henriho Hanticha, Hanuše Jelínka, Ferdinanda Špiška, Paula a Romaina Alléona, Alberta Sorela, Alphonse Muchu, Louise Eisenmanna, Julesa Legrase a řadu dalších osobností. Věnujeme zde pozornost také některým představitelům české kulturní a intelektuální elity 2. poloviny 19. století a 1. poloviny 20. století, o jejich znalosti francouzského jazyka máme svědectví jejich současníků.

Pokud jde o vývoj znalosti francouzštiny u české populace, souvisí do značné míry s vývojem výuky francouzštiny na českých školách, a to zejména středních školách, které byly a dodnes jsou hlavní základnou frankofonie české populace.

Zatímco až do konce 18. století mluvila francouzsky v českých zemích téměř výhradně šlechta, od počátku 19. století se znalost francouzského jazyka stále více šíří i mezi vrstvu měšťanstva. Mnozí čeští vlastenci se naučili francouzsky ve šlechtických službách (byli například knihovníky či učiteli ve šlechtických rodinách usazených v českých zemích), neboť ve šlechtických domácnostech se běžně hovořilo francouzsky ještě počátkem 19. století. Mnozí Češi se naučili francouzsky samostudiem, aby mohli číst francouzské spisy v originále. Stačila jim tedy většinou pouze pasivní znalost francouzského jazyka, respektive porozumění čtené francouzštině.

Vzhledem k tomu, že až do konce 18. století byla znalost francouzštiny v českých zemích doménou zemské aristokracie, byla s tímto jazykem spojována českou populací pozitivní sociální konotace, respektive znalost francouzštiny byla distinktivním rysem vyšších společenských vrstev. Proto byla součástí výchovy a vzdělávání českých měšťanských dcer v 19. století také výuka (zprvu soukromá, od 60. let 19. století veřejná) francouzštiny, jejímž cílem bylo zvládnout zejména praktickou konverzaci ve francouzštině.

V českém prostředí se však znalost francouzštiny začíná masověji šířit zejména od 2. poloviny 19. století, zejména od 60.–70. let 19. století. V letech 1867–1974 byla to-

tiž francouzština zavedena v Rakousku (Předlitavsku) jako povinný předmět do osnov některých typů středních škol (reálek, reálných gymnázií, vyšších dívčích škol, obchodních akademií). Postupně se začala nepovinná výuka francouzštiny šířit i do vyšších tříd některých měšťanských škol. Navíc mohla být zavedena nepovinná francouzština i na klasických gymnáziích, která byla převažujícím typem chlapecké střední školy až do roku 1918. Od roku 1900 byla zakládána v některých českých a moravských městech šestiletá dívčí lycea s povinnou výukou francouzštiny.

Největší relativní nárůst výuky francouzštiny lze pak zaznamenat v období 1918–1939, kdy mělo povinnou francouzštinu 68 % žáků českých středních škol v českých zemích. Postupný ústup francouzštinářů na českých školách začal již za Protektorátu, zejména v důsledku násilného snižování početních stavů českých studentů středních škol.

Prudký pokles výuky francouzštiny však spadá až do období po roce 1945, kdy francouzština přestává být povinným předmětem a figuruje nadále v osnovách středních škol jen jako cizí jazyk, na stejné úrovni s angličtinou a později i němčinou, která byla dočasně z českých škol vyloučena (v letech 1945–1950). V letech 1945–1989 zaujala místo prvního cizího jazyka na všech typech škol ruština. Postavení francouzštiny se postupně zhoršovalo zejména v letech 1948–1953, kdy z ní ještě někteří studenti gymnázií maturovali.

V období 1954–1963 přestala být francouzština maturitním předmětem, stejně jako další západoevropské jazyky. Mírné oživení zájmu o francouzštinu nastalo teprve v 60. letech 20. století, kdy z ní bylo možno opět maturovat na tehdejších středních všeobecně vzdělávacích školách (SVVŠ). V 60. letech vzniklo také několik základních škol s rozšířenou výukou cizích jazyků, kde se nabízela i francouzština. V 70. a 80. letech se výuka francouzštiny udržovala na čtyřletých gymnáziích zhruba na stejné úrovni, bylo možno si ji zvolit jako druhý cizí jazyk (prvním jazykem byla povinně ruština) a maturovat z ní jako z volitelného předmětu; povinným maturitním předmětem mohla být francouzština na gymnáziích s rozšířenou výukou cizích jazyků.

Vzestup výuky francouzštiny nastal teprve po roce 1989. Kromě čtyřletých gymnázií je vyučována francouzština na nově zavedených šesti-, sedmi- a osmiletých gymnáziích a na některých základních školách (zejména na těch s rozšířenou výukou cizích jazyků). V letech 1990 a 1991 vzniklo na území dnešní České republiky postupně celkem pět gymnázií s bilingvní česko-francouzskou sekci, kde je první dva roky velmi intenzivní výuka francouzštiny, na niž navazuje po další čtyři roky studia výuky pěti předmětů, matematiky, fyziky, chemie, dějepisu a zeměpisu, přímo ve francouzštině.

V současné době se francouzštinu učí celkem kolem 50 000 českých žáků základních a středních škol, což je v absolutních číslech srovnatelné například s rokem 1920–1921. Na rozdíl od meziválečného období však zaznamenala francouzština značný relativní propad: místo 68 % žáků českých středních škol v českých zemích, kteří se učili francouzštinu za První republiky, se ji dnes učí pouze 8 % žáků středních škol v ČR. Přestože procentuální podíl žáků učících se francouzštinu na českých středních školách poklesl v porovnání s meziválečným Československem téměř dvanásťnásobně, procentuální zastoupení frankofonních Čechů, tedy Čechů učících se francouzštinu, vzhledem k celkové české populaci je srovnatelné nebo jen nepatrně nižší než v letech První republiky. Je to dáno zejména vzrůstem podílu středoškolského žactva na celkové populaci z 1 % roku

1937 na 5 % v současnosti, neboť střední školy jsou hlavní základnou frankofonie české populace.

Pozice francouzštiny v současném českém školském systému vyplývá z celkového nynějšího postavení Francie a francouzštiny ve světě. Zatímco v meziválečném Československu byla Francie a její kultury předmětem až nekritického zájmu ze strany obyvatel Československa (hrála zde roli pomoc Francie při vzniku samostatného československého státu), dnes je Francie vnímána většinou české populace jako krásná země, s níž jsou spojovány veskrze pozitivní představy, a její jazyk je považován rovněž za krásný, poněkud exotický, ale místo prvního cizího jazyka zaujala během posledních deseti let bezkonkurenčně angličtina. Vzhledem k pozitivnímu hodnocení Francie a francouzštiny ze strany českých studentů francouzštiny, z nichž mnozí poukazují i na užitečnost francouzštiny pro uplatnění v praxi (vzhledem k tomu, že jde o jazyk, jímž v ČR nemluví moc lidí), lze předpokládat, že v následujících letech dojde ještě k mírnému nárůstu studentů francouzštiny na českých středních školách. V rámci současného školského systému ČR, který výrazně preferuje angličtinu, však nelze očekávat v nejbližších letech žádný zásadnější obrat v postavení francouzského jazyka, který je nyní pokud jde o počet žáků na třetím místě za angličtinou a němčinou.